

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רל"ג, תשפ"ד

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

הזיק קרטון של אתרוגים

(מאמר המשך משבוע שעבר)

יקותיאל עצמו. מדוע נחשב את שווי הסחורה כפי שאתה, הסוחר, מתמחר אותה לקונים, ולא כמחירה בין מגדלי הפרדסים לסוחרים? טען כנגדו. לא זו אף זו, הטעים ר' מיכאל, אפילו נחשב את השווי כפי פוטנציאל המכירה, ברי הדבר שלא היית מצליח למכור את כל שלושים האתרוגים במחיר כה מופרז. ואמנם, ר' יקותיאל, שלא אבה להשלים עם ההפסד העצום, מיהר לשגר את השאלה לבית הדין.

ה. תשלום מוצר שנשבר בחנות

אולם בנידון שלפנינו, לא רק שלא הזיק במזיד, אלא שגם שיעור הנזק כלל לא ברור, מאחר ולא הזיק אתרוג אחד לאדם ששילם עליו מחיר מלא, כי אם הפיל בידיו ארגז שלם שהיו בו שלושים אתרוגים שנפסלו בבת אחת, שלפי דברי המוכר הוא התעתד למכורם באלף שקלים, ועל זה הוא תובע כעת מהמזיק שלשים אלף שקלים, ובנידון זה אף לפי סברת המנחת שלמה שהמזיק אתרוג מהודר עליו לשלם את שווי המלא, מאן יימר לנו מה הוא באמת שווי המלא של כל אחד מהאתרוגים שהיה בתוך הארגז, וכמה ספיקות בדבר, הרי אפשר שלא יצליח למכור את כולם, ואף אם יעלה בידו למכור כולם אולי יהיה מוכרח לתת הנחה בעדם או בעד חלק מהם, זאת ועוד שכאשר מוכרים את הכל יחד הרי יש להם מחיר אחר מאשר מכירת כל אתרוג בודד, ושמא יש לנו לחייבו כמחיר של כולם גם יחד.

אדם שנכנס לחנות ולקח מוצר העומד למכירה ואותו מוצר נשבר על ידו, אף אם הדבר נעשה באונס, עליו לשלם את המלא של המלא של כולם, כמבואר במסכת בבא בתרא (פח.): 'אמר שמואל הנוטל כלי מן האומן לבקרו, ונאנס בידו, חייב. והני מילי הוא דקצי דמיה'. כלומר, אם נטל כלי מהמוכר כדי לבדוק אם לקנותו, מיד הוא נחשב כלוקח או כשואל שכל הנאה שלו והוא חייב, וכתב הבית יוסף (סימן ר' אות יא) בשם התוספות (פז: ד"ה הלוקח) שלכאורה היה נראה כי טעם החיוב משום שנחשב לשואל, אך רש"י (ב"מ פא. ד"ה ונאנסו) ור"י פירשו הטעם משום שנחשב כלוקח. וכן הסכים הרא"ש (ב"ב שם סימן כא), וכן דעת הרמב"ן (שם פז: ד"ה הכא בבעה"ב), וכן נראה מדברי הרמב"ם (מכירה פ"ד הל' יד). אבל הרשב"ם (שם פח. ד"ה והני מילי) והריטב"א (שם פז: ד"ה ושמואל) כתבו שני צדדים האם החיוב משום שואל או משום לוקח. ואילו הרא"ש והר"ן למסכת נדרים (לא). כתבו שהחיוב משום שואל. ומה שהתנה שמואל לחייבו 'הני מילי' הוא דקצי דמיה', היינו בתנאי שהוא מוצר שיש

של ערב סוכות. לא לפני שהבהיר לו שכאן כל אתרוג 'מתחיל' במחיר של שש מאות שקלים, כמובן שהסכום הסופי נקבע לפי מידת ההתלהבות של הלקח וכושר ההתמקחות שלו. ר' מיכאל בחן בשימת לב אתרוג אחר אתרוג. אולם מהר מאוד הודיע לר' יקותיאל שאין טעם למשוך את הזמן במשחק החלפות הלך וחזור, יואיל לא נא ר' יקותיאל לחתור ישר אל הסוף ולהביא לפניו את האתרוגים המובחרים ביותר, אותם שמר מן הסתם בארגז נפרד. ר' יקותיאל הכניס את ר' מיכאל לחדר הפנימי, שם היו טמונים האוצרות. 'קח עמך את הקרטון הזה', הורה לו, 'ושב עמו תחת המנורה. כאן תמצא את ההידור שבהידור כחפצך, ובעיקר תוכל למצוא את הלב שלך באמת', הבטיח לו.

ר' מיכאל נטל את הקרטון בהתרגשות וצעד עמו לעבר הפינה הצדדית, שם ניצבה מנורה גדולה ואיכותית, וזכוכית מגדלת צמודה. אלא שברוב חפזו, עלה ודרך על במתי מספר קופסאות ריקות שהיו זרוקות על הרצפה, נתקל בהם, והשתטח ארצה בפישוט ידים ורגלים. כובעו עף הרחק ממנו, משקפיו התעקמו, והוא עצמו איננו יהודי צעיר. אגת הבהלה שפרצה מפיו סובבה את ראשיהם של כל הנוכחים שמהירו לגשת ולסייע, כמו גם הזעיקה את ר' יקותיאל שחרד לגורל אתרוגיו היקרים. ואכן, את אשר גור בא לו. שלושים אתרוגים מובחרים, ממוינים במיון אחר מיון, עשר פעמים, היו פזורים על הרצפה, מתגלגלים להכא ולהתם. חלקם חסרי פיטם, אחרים חטפו מכות קלות בקליפתם העדינה, והנהירים אף הם לא שרדו את הנפילה הפתאומית בלא פגם כלשהו ביפיים ובהידורם.

ברור לחלוטין שבטרם ניגש ר' יקותיאל בירנבוים לעסוק במכירת אתרוגים, לא שקלל במאין ההוצאות וההכנסות את הנזק הבלתי הצפוי שיגרם ר' מיכאל, שניגש אליו נבוך ומושפל, ממלמל מילות התנצלות חסרות משמעות. הוא התאפק שלא להרים את קולו בצעקות על היהודי המסכן, שגם כך חש שלומיאל ובטלן. אולם הוא לא התכוון לוותר על הכסף הרב שעתידי היה ליפול בחלקו במכירת אלו האתרוגים, והוא הודיע לר' מיכאל כי עליו לשלשל לידו סכום של שלושים אלף שקלים, מאחר ומדובר באתרוגים שהמחיר ההתחלתי שלהם היה אלף שקלים לכל אתרוג. לא פחות.

ענינו התרחבו בהפתעה כששמע מפיו של ר' מיכאל שאיננו מעוניין לשלם אפילו סכום המתקרב לזה. לדבריו, אין למדוד את הנזק לפי מה שהיה יכול למכור את הסחורה, אלא כפי העלות של ר'

שבוע שעבר הבאנו את השאלה שנשאלה בבית הדין, עם סיפור המעשה, ותחילת הדיון והמשא ומתן ההלכתי, השבוע נמשיך ונסיים את היוצא להלכה ממה שנפסק בבית הדין, ונזכיר בקצרה שוב את דבר המעשה. 'אתה מחפש את הלב שלך?' - פרסום מקורי שהתנוסס על אלפי מודעות מעוצבות ומסוגנות שהציפו את העיר בני ברק בשלהי אלול, חודש הרחמים. כהרגלם של הבריות, יש מי שפשפש במוחו בניסיון להבין מי עומד הפעם מאחורי הפרסום המעורפל ומה היא מטרתו, ויש גם מי שראה, התקדם הלאה ומחק מזכרוננו. יש גם כאלו הממהרים לדרכם שהמודעה אף לא צדה את עיניהם.

שבוע ימים לאחר מכן, כבר כיסו מודעות חדשות וטריות את קודמותיהן, שופכות אור על המסתורין. 'אתה מחפש את הלב שלך?' נכתב שם באותיות גדולות, 'תמצא אותו ב'אתרוג בירנבוים'. שלם. נקי. מצוחצח וטהור לחג'. המילים הקיפו תצלום מרהיב של אתרוג צהוב יפהפה, כליל המעלות.

האפקט הפרסומי עשה את שלו, ורבים פקדו את חנותו של ר' יקותיאל בירנבוים. עטים ורוכנים על האתרוגים שאך זה עתה נקטפו מן הפרדסים. ואכן, ר' יקותיאל לא אכזב. אלפי אתרוגים ממגוון רמות הכשרות וההידור שכנו בעשרות קרטונים של 'פירות וירקות מהודרים', כאלו שבדרך כלל משמשים אמצעי אחסון לאבוקדו או מלפפונים. כעת זכו הקרטונים לארח בתוכם את פירות עץ ההדר, מצי המצווה היקרה.

גם ר' מיכאל שלומוביץ היה בין הבאים. ר' מיכאל, לא ויתר אף שנה על אתרוג 'הודור שבהודור', נקי מכל נקודה ומכל כתם. נכנס ויצא בשווקי ארבעת המינים השוקקים, ביקר בדוכנים וחנותי הצצות כפטריות קרוב לחג הסוכות בכל פינות ומחנות, עד שהשיג את מבוקשו, לא לפני שנפרד מחבילת שטרות מתאימה. הסוחרים עשו לעצמם מנהג, מדי שנה, לעדכן מעט את המחיר, מעט ועוד מעט, עד שהיה דומה כי בשנה זו קפצו להם המחירים באחת לגובה מפתיע, כמו עשו הסוחרים יד אחת שלא למכור אתרוג מהודר בסכומי אשתקד.

רק כדי להתחבר למצוה היקרה, מישש ר' מיכאל מעט את האתרוגים הפרוסים על השולחנות. מבלי להציץ בהם מקרוב, ידע שלא אותם הוא מחפש. 'נו, ר' יקותיאל, הבטחת לב, תביא לב, נפנה בחיך וקריצה לעבר הסוחר, שמיהר להוציא עבור ר' מיכאל קרטון מלא באתרוגים מהודרים נוצצים. יהלומים זהבהבים

לו קונים ואין הנאה למוכר אם הוא יקנה, כיון שהרבה קופצים על הדבר (רשב"ם שם). וכך פסק הרמב"ם להלכה (הלכות מכירה פרק ד הלכה יד), אך ציין בדבריו: ויהיה אותו חפץ הנמכר חביב על הלוקח. אבל חפץ שהמוכר קץ בו, והוא מבקש ורודף למכרו, הרי הוא ברשות המוכר עד שיפסוק הדמים ויגביהנו הלוקח אחר שפסק. וכן פסק בשולחן ערוך (סימן ר סעיף יא).

והעיר על כך הסמ"ע (שם ס"ק כט) כי לפי הרמב"ם יש צורך שהלוקח יגביה את הכלי, אך לשיטת התוספות (ב"ב פז: ד"ה הלוקח) והרא"ש (שם פ"ה סימן כא) והטור אפילו אם לא הגביה את הכלי כדי לקנותו, נעשה ברשותו להתחייב באונסין, כל שלא גילה הלוקח דעתו שאינו חפץ, כי מסתמא היתה דעתו לקנותו. וכתב שיש להתפלא על הרמ"א שלא ציין על דברי המחבר את דעתם של התוספות והרא"ש.

אמנם, מובא בשולחן ערוך שם, שבאופן שגילה הקונה דעתו שהוא לא מעוניין במוצר ורוצה להחזירו, אך המוצר נגנב או נאבד קודם שהספיק להחזירו, יש אומרים שהוא כשומר שטר, ויש אומרים שהוא כשומר חנם. ומכאן שקונה שמסתובב עם עגלה בחנות, והוא נוטל מוצר ומכניסו לתוך עגלתו, אם לאחר שנטל הוא מתחרט ורוצה להחזיר את המוצר וגילה דעתו בפני המוכר או העדים (ולתורה בדיון גילוי דעת ראה נתיבות ביאורים סימן קפו סק"ב), יש מחלוקת אם כעת הוא נחשב שומר שטר או שומר חנם, ולא יהיה ניתן לחייב אותו ולהוציא ממון אלא במקרה של פשיעה. או כמובן בכל מצב שבו הזיק את המוצר בידו, לפי ששומר שהזיק בידו לא שחרר עצמו מדיני מזיק בגלל היותו גם שומר. לפי האמור, לכאורה יש לדקדק, שכאשר הקונה לא גילה שום כוונה לקנות את המוצר, כמו שמצוי באמת בשווקי ארבעת המינים שאנשים מתבוננים באתרוגים רבים, אך עדיין אין להם כוונה מסוימת לרכוש את האתרוג, באופן זה לא יהיה ניתן לומר שהמגביה נחשב כלוקח או כשואל ולחייב אותו באונס.

במקרה שלפנינו, לא הייתה כוונה למזיק לרכוש את כל האתרוגים אלא רק לחפש שם אתרוג אחד כלבבו, אך בפועל הוא הזיק אותם על ידי שהפיל את האתרוג ארצה בחוסר זהירות ושימת לב, ועל כך נאמר אדם מועד לעולם. ובוודאי לא שייך לפוטרו מהנזק.

והגם שנפסק בשו"ע (סי' דש סעי' א; סי' תיב סעי' א) ש'נתקל לאו פושע', ולכן הנתקל באבן שברשות הרבים ושובר חבית של חבירו פטור, וכן המעביר חבית של חבירו ממקום למקום ונתקל ונפל דינו כגניבה ואבידה, שאם העביר את החבית בתמורה לשכר דינו כשומר שכר שחייב בדמי החבית, ואם העביר בחנם פטור. ולמרות זאת תיקנו חז"ל שהסבלים המעבירים בשכר יהיו פטורים מצד תקנה, שאם לא כן אין לך אדם שייקח דברים של חבירו. הרי הטעם שם לפי התוספות (ב"מ פב: מ"ש) שהיתקלות בהליכה נחשב לאונס גמור שאדם פטור בו, אבל בנדין שלפנינו ר' מיכאל בהתרגשותו וחפזו עלה על קופסאות וזה מה שגרם את הנפילה, ובוודאי שהמהלך ברשות הרבים על קופסאות אינו 'נתקל' להיפטר כאנוס על נפילתו. [וכל שכן לדעת הרמב"ן (שם) שסובר שאדם המזיק חייב גם באונס גמור, וטעם הפטור של הנתקל לפי שגם המניח את החבית ברשות הרבים פשע במה שהניח, או לפי שהמעביר חביות עוסק במלאכת בעל הבית ואינו מוגדר כ'מזיק', מה שלא ניתן לומר ב' מיכאל שעסק במלאכת עצמו למצוא אתרוג כלבבו].

רק שיש לנו לברר אם צריך לשלם את מחירים כפי שהם נמכרים בחנות האתרוגים כמו מי שלוקח

מוצר בודד ומגביהו מתוך מחשבה לקנות אותו, או שאינו צריך לשלם יותר משיעור הנזק הברור שיש למוכר, ועל המוכר חלה חובת ההוכחה מה הוא השיעור האמיתי של הנזק.

1. מוצרים שיש להם מחירים שונים לפי תקופות

שינו במסכת בבא מציעא (צט:): אמר רבא הני שקולאי (-סבלים) דתברו חביתא דחמרא לחנוואה, ביומא דשוקא מיזדבנא בחמש, בשאר יומי מיזדבנא בארבע. אהדרו ליה ביומא דשוקא, מהדרו ליה חביתא דחמרא, בשאר יומי, מהדרו ליה חמש. ולא אמרן אלא דלא הוה ליה חמרא לזבונא, אבל הוה ליה חמרא לזבונא, הא איבעי ליה לזבונא. ומנכי ליה (-מחמשת הזוזים) אגר טירחיה ודמי ברזייתא (-את הוצאות המכירה).

רש"י (שם) ותוספות (שם ד"ה אהדרו) פירשו כי 'אהדרו ליה ביומא דשוקא' הוא לאו דווקא ביום השוק עצמו, אלא הוא הדין אם החזירו לו חבית יין כמה ימים קודם יום השוק, כי אז המוכר יוכל להחזיק אצלו את החביות ולמכור אותם ביום השוק ובכך יקבל את חמשת הזוזים דמי ניזקו. אבל לאחר יום השוק אין די בהחזרת החבית אשר שווה כעת רק ארבעה זוזים, אלא הוא חייב לשלם חמשה זוזים. והטעם שחייב לשלם חמשה זוזים אפילו ששבר את החבית קודם יום השוק כאשר החבית הייתה שווה ארבעה זוזים, לפי שאילו הייתה החבית אצל החנווני ביום השוק הוא היה מוכרה בחמשה זוזים, ונמצא שהפסידו לו חמשה, לפיכך אם היה לחנווני ביום השוק חביות אחרות שלא מכרם, הרי מוכח שלא הפסידו אותו חמשה זוזים, ואינם חייבים לשלם אלא ארבעה זוזים. נמצאנו למדים כי לפי

רש"י ותוספות הסבלים חייבים לשלם לא רק את הערך של החבית שביד החנווני כשעת ההזיק, אלא גם את הרווח הצפוי לבוא ממכירת החבית. אולם שיטת הראב"ד (שיטמ"ק שם) ודבריו הובאו ברא"ש (ב"מ פ"ח סימן יז) ובראשונים רבים, שהחייב לשלם עבור רווח הנמנע מהחנווני הוא דווקא כאשר שוברים לו ביום השוק עצמו שהיה יכול למכור באותו יום בחמשה, ולכן מחשיבים את ערכה של החבית בחמשה, אבל כאשר שוברים לו קודם יום השוק שערכו של היין הוא רק ארבעה משלמים כשעת השבירה, וכשם שכל הגזולים משלמים כשעת הגזילה (רבינו יונה מלונגיל שם). ומה שמועיל לשלם חבית אחרת ביום השוק הבא, זה דווקא כאשר אין לחנווני חביות אחרות למכור ביום שוק זה, אבל אם יש לו חביות אחרות למכור, הרי השימוש של החנווני בחבית זו יהיה לאחר יום השוק, ונמצא שהשיבו לו רק ערך של חבית ביום רגיל שהוא ארבעה זוזים בלבד.

הרמב"ם (הלכות שכירות פרק ג הלכה ג) כתב: הסבל ששבר חבית של יין לחנווני ונתחייב לשלם, והרי היא שוה ביום השוק ארבעה ובשאר הימים שלשה, אם החזירו ביום השוק חייבין להחזיר חבית של יין או ישלמו לו ארבעה, והוא שלא היה לו יין למכור ביום השוק, אבל אם היה לו יין מחזירין לו שלשה. החזירו לו בשאר הימים מחזירין לו שלשה, ומנכין לו בכל זמן טורח שהיה טורח במכירתה ופגם הנזק שהיה נזק החבית. וביאר המגיד משנה כי שיטת הרמב"ם היא שחייב התשלומים של מזיק נקבע לפי ערך החבית ביום

שהמזיק משלם את הנזק, ולכן בשאר כל הימים משלם שלושה, וביום השוק משלם ארבעה, ואם משלם חבית לניזק שאין לו חבית אחרת והוא עשוי למכור או להשתמש בחבית ביום השוק, נמצא שהשיב לו ערך של ארבעה, אבל אם יש לניזק חבית אחרת והוא לא ישתמש או ימכור את החבית שקיבל ביום השוק, אלא רק בימים שאחרי יום השוק נמצא שכל ערכה של החבית לגביה הוא שלושה בלבד. וכתב הסמ"ע (סימן דש סק"ט) שאפילו שהגזולים משלמים כשעת הגזילה, גדר חיוב מזיק הוא שונה שעליו לתקן את הפגיעה בהשבה של החבית החסרה.

הקצות החושן (שם סק"א) תמה על שיטת רש"י ותוספות, מדוע יהיה המזיק חייב לשלם עבור רווח הנמנע, במה שונה הדבר מגזולים שמשלמים רק כשעת הגזילה. וכתב שהחייב הוא מצד דינא דגרמי, והוסף שכן גם שיטת רמב"ן, ולכן אם תפס החנווני יכול לבא בטענת 'קים לי' כדעתם.

אמנם הנתיבות (שם סק"ב) תמה על דבריו, שהרי לא מצאנו בשום מקום שמשום דינא דגרמי חייבים לשלם לפי מחיר עתידי. אלא כתב שהסיבה היא בגלל שיש בזה הסכם מיוחד של בעל הבית עם הפועלים שהם מתחייבים לשלם לו באופן שלא יעשו מלאכתם והוא יינזק מכך, אבל שאר כל

וכן מצינו בשו"ת חתם סופר (ח"ה סי' צז) אודות שותפים המוכרים מרגליות ואחד מהם איבד בפשיעה חלק מהמרגליות: דמחייב לשלם כי כשורי לצלמי כל דמי שווים של מרגליות, לא כפי הקרן שקנו בזול, אלא כפי השיווי הראוי לכל הפחות

בני אדם אינם חייבים באופן זה.

ואולם החזון איש (ב"ק סי' ח ס"ק יד-טו) כתב לבאר את שיטת רש"י ותוספות, שאפילו שדין מזיק כגולן לשלם כשעת הנזק, זה דווקא בשאר הדברים שיש להם מחיר ברור, מה שאין כן בחבית של יין שיש לו באמת שתי שומות של מחיר, דכיון שיש יום קבוע של שוק שאז מחירו רב, נחשבת גם שומה זו לערך של החבית אפילו שעתה אין זה יום השוק. וכתב החזון איש שהיות שיש לחבית שני מחירים ניתן להקל אפילו על המזיק ששבר לחנווני ביום השוק לשלם חבית אחרת קרוב ליום השוק הבא שאז יוכל שוב למכור בחמשה, אבל כאשר יום השוק הבא הוא רחוק חייב לשלם לחנווני את השומה היקרה של חמשה אפילו כשלא הזיק לו ביום השוק עצמו אלא קרוב ליום השוק, שיש להחמיר עליו בשומה היקרה כיון שמנע ממנו רווח. [וכתב שכל זה דווקא מזיק חבית שיש לה שתי שומות, ולכן גם בתשלום הנזק מתחשבים בשתי השומות, אבל לזה אינו יכול לשלם למלוה חנווני חבית עבור חוב של חמשה זוזים בטענה שיום השוק קרוב ויכול למכור שוב בחמשה].

והנה לכאורה לפי שיטת רש"י ותוספות היה מקום לחייב את ר' מיכאל על מניעת הרווח הגדולה שנגרמה למוכר בגלל נפילת האתרוגים. אלא שכל זה נכון רק לדברי הקצות החושן שניתן לחייב מדינא דגרמי על מניעת רווח, מה שאין כן לדעת הנתיבות הרי חיוב על מניעת רווח שייך דווקא בפועלים שבעל הבית מתנה עימם לחייבם על אופן שלא יעשו את מלאכתם, ואילו שאר כל

אדם פטורים, כיון שאין מניעת רווח נחשב להיזק. וכן לפי דברי החזון איש הרי החיוב של המזיק לחנווני לפני השוק חבית יין לפי הערך הגבוה של יום השוק, הוא מפני שמועד השוק הוא קבוע וגם עתה יש לחבית גם שומה של שעת השוק, אבל לא מפני שניתן לחייב על נזק של מניעת רווח. ואם כן, גם כאן אין לחייב מצד מניעת רווח.

וכל שכן לפי מה שפסק השולחן ערוך (סימן דש סעיף ה) כדעת הרמב"ם, או למה שפסק הרמ"א כדעת הרא"ש, שכלל לא מצאנו בדעתם שניתן לחייב על מניעת רווחים עתידיים. וכל שכן כאשר לא ברור שאכן היה עולה ביד המוכר למכור את האתרוגים במחיר שהוא מצפה, וגם שמא לא היה עולה בידו למוכרם בכלל, ולכן אין לחייב מצד שמנע רווח מהמוכר.

אלא שבנידון דידן, כיון שמדובר בשלושים אתרוגים העומדים למכירה, צריך לברר מה דין המזיק כמות גדולה של מוצרים, מאחר ולכמות יש מחיר שונה מבודדים.

וכל שכן לפי מה שפסק השולחן ערוך (סימן דש סעיף ה) כדעת הרמב"ם, או למה שפסק הרמ"א כדעת הרא"ש, שכלל לא מצאנו בדעתם שניתן לחייב על מניעת רווחים עתידיים. וכל שכן כאשר לא ברור שאכן היה עולה ביד המוכר למכור את האתרוגים במחיר שהוא מצפה, וגם שמא לא היה עולה בידו למוכרם בכלל, ולכן אין לחייב מצד שמנע רווח מהמוכר

ז. מחיר סיטונאי או מחיר קמעונאי

אלא שהשאלה של המחיר הכמותי, מורכבת משאלה נוספת, האם את המחיר הכמותי יש למדוד לפי מחיר כמות של קמעונאי כשהוא מוכר בחנויות כמות גדולה כמו מה שהזיק, שבאופן זה הנחת הכמות יחסית נמוכה, או לפי המחיר של הסיטונאי שממנו רכש הקמעונאי.

במסכת בבא מציעא (צט:) אמר שמואל האי מאן דגזיל חביצא דתמרי מחבירו, ואית בה חמשים תמרי, אגב הדדי מזדבנן בחמשים נכי חדא. חדא, מזדבנן בחמשים. להדיט, משלם חמשים נכי חדא. מבאר רש"י אם גזל אחד חבילת תמרים דבוקים שיש בה חמישים תמרים, שבמכירתם כחבילה שוויין ארבעים ותשע פרוטות, ואם מוכר כל תמר בפני עצמו הוא מקבל עבורם בסך הכל חמישים פרוטות. הדין הוא שמשלם ארבעים ותשע פרוטות, כמו שגזל חבילה שלמה. וכן פסקו הרמב"ם (הלכות גולה פרק ג הלכה ג) והשולחן ערוך (סימן שסב סעיף יב). אותו דין מתאים גם למי שהזיק חבילה שלמה, שיש לבדוק את מחיר החבילה או הכמות, וכך לשלם.

אלא שר' מיכאל לא היה רק מזיק, אלא גם שואל שהרי נתבאר לעיל שלוקח שמוציא מהמוכר סחורה כדי לעיין בה האם הוא רוצה לקנותה נעשה לקוח או שואל, וכאן נעשה שואל, שהרי בוודאי לא הייתה כוונתו לקנות את כל האתרוגים.

והרי הגמרא (ב"מ שם) ביארה כי מה שהמחיר נקבע לפי מחירה לאיש אחד בצורה סיטונאית היא קולא מיוחדת שנאמרה במזיק, ואשר נלמדת (ב"ק נח:): מהפסוק 'ובער בשדה אחר', וביאר רבי יהונתן מלוניל (ב"מ שם) הטעם: 'שלא להכחיש הגזלנין והמזיקין, כדי שישמעו לקול מוכחים ושופטיהם'. ולפי זה אפשר לומר שבשומרים מחשיבים את המחיר לפי מחירה לכמה בני אדם, וכן כתב הקצות החושן (סימן דש סק"ב) לאחר שהקשה מדוע הגמרא (ב"מ שם) מחשיבה את החבית שווה חמשה זוזים ביום השוק משום שהיא יכולה להימכר להרבה בני אדם כל אחד מעט ובוה הרווח חמשה זוזים, ואין אומרים כמו בחביצא שיש להחשיב את הערך לפי מכירה לאיש אחד, הוא קולא שנאמר במזיק ולא בשומר. וכן כתב השואל ומשיב בהסכמה לספר 'דברי גאונים' ששומר חייב לשלם כל ההפסד. אולם בספר ערך ש"י (חו"מ סימן שמד סק"ב) כתב שדין השומר כדין הגזלן והמזיק לשלם רק כפי ערך המכירה לאדם אחד.

והנה כל הנידון בסוגיות הוא על מזיק או שומר של כמות של מוצרים האם מחמת שכמות נמכרת במחיר שונה, השומה יורדת למחיר סיטונאי. אבל עוד יש לדון מה הדין של מי שמזיק מוצר אחד בודד בחנות, האם מכיון שהנזק של בעל החנות הוא בערך הסיטונאי של המוצר שהרי במחיר זה קנה את המוצר, חייב לשלם לו רק את המחיר הסיטונאי, או שחייב לשלם למוכר את המחיר שוק של המוצר. ובקובץ תל תלפיות (חלק סח עמוד עד) כתב בשם הגר"ש אלישיב שיש לשלם לפי המחיר של מוצר על המדף בחנות, כי יש הוצאות וטרחות רבות על המוצר עד שהוא מגיע למדף מלבד העלות של הקניה מהמוכר, ומציאות זו קובעת שמוצר על המדף שווה באמת יותר מאשר מוצר במשאית של הסיטונאי, ולכן חייב לשלם את המחיר שוק של מוצר כזה על המדף. אמנם לא את המחיר היקר שמוכר זה בחר למכור את המוצר, אלא מחיר השוק.

וכן מצינו בשו"ת חתם סופר (ח"ה ס"ז) אודות שותפים המוכרים מרגליות ואחד מהם איבד בפשיעה חלק מהמרגליות: דמחייב לשלם כי כשורי לצלמי כל דמי שוויים של מרגליות, לא כפי הקרן שקנו בזול, אלא כפי השווי הראוי לכל הפחות.

כל זה מתאים בכל מצב שבו אדם הזיק קבוצת מוצרים, כגון ששבר מאה תבניות ביצים במכולת, או מעד על קופסאות של בקבוקי יין ונשברו, בזה נכון יהיה לחייב את המזיק לפי ערך המכירה

שלהם במקום ההוא, דהיינו לפי מה שאותו בעל מכולת נוהג למכור את התבניות או הבקבוקים (בקיצו של דמי טורה, כדברי הרמב"ם הנ"ל), אולם בנידון שלפנינו שניזוקו שלושים אתרוגים מהודרים, הרי הכל יודעים שאין להם מחיר מוגדר וקבוע, וגם מועד מכירתם עומד לפוג בעוד ימים בודדים, ונמצא שמדובר בסחורה בעלת ערך לא מוגדר ולא ברור, שגם אין כל וודאות שיצליח למכור את כלל האתרוגים במחירים המפופלים הללו, וממילא וודאי לא רק שלא ניתן להתייחס לכל אתרוג כמוצר בודד העומד למכירה במחיר השיא שלו ועלינו לשקלל את העובדה שאם היה בא אחד ומבקש לקנות את כל האתרוגים הללו יחד, שברור שהיה מקבל הנחה משמעותית, אלא יש להוסיף לכך גם את העובדה שיתכן שלא היה מצליח למכור את כולם, כדי להכריע בשוויי האמיתי של הנזק, ולא ברור שגם אם היה מוכר כל אתרוג בנפרד היה מקבל את המחיר המלא כפי שהוא מציג כעת. ולפיכך שונה יהיה הדין במקרה דנן, שיש לברר ולהעריך אצל סוחרים אחרים, כמה באמת שווה למכור את הקרטון כולו כפי שהוא במחיר היותר הנמוך עד כמה שהיה מסכים כדי שלא לעמוד בסיכון של הפסד, סכום זה יש לחייב את המזיק.

וזה דבר המשפט

• נחלקו הפוסקים במזיק דבר שאין לו ערך ממוני בשוק ויש לו ערך אצל בעליו שמשמש בו, והסכימו רוב הפוסקים להלכה שיש לשלם כפי ערך השימוש, דהיינו כמה שווה אצל הניזק חפץ כזה שהוא משומש, וניתן לשום זאת על ידי הערכה כמה יהיה מוכן הניזק להוסיף עד לרכישת בגד חדש.

• המזיק דבר שאינו ממוון ואינו משמש בו, אבל הוא בגדר זכות, כגון כרטיס הגרלה או טובת הנאה של כתובה, משלם רק את שוויי הערכי להימכר בשוק. ואם אין לו קונים, יהיה פטור.

• המזיק כמות של מוצרים, יש לחשב את הנחת הכמות שהיה המוכר נותן, וכן לקזז את דמי הטרחה שחשך מהעיסוק בהם, אך המחיר הבסיסי הוא לפי מחיר השוק ולא לפי מחיר שהיה קונה מהסיטונאי. ושיטת רוב הפוסקים שהדין לשום לפי המחיר של מכירה בכמות, נאמר דווקא במזיק או בגזלן אך לא בשומרים.

• המזיק אתרוג מהודר, נחלקו הפוסקים אם צריך לשלם אתרוג מהודר או אתרוג כשר, ויש מחלקים בין מזיק במזיד למזיק בשוגג. אך הסכמת רוב הפוסקים שיש לשלם את השווי של אתרוג מהודר, אלא שבמקרה שלפנינו מאחר והזיק כמות גדולה של אתרוגים יקרים, ברור שלא ניתן לחייב אותו בכל המחיר המלא של כל האתרוגים כפי שהיה מוכר אותם, יען שמדובר במחירים לא מוגדרים ובתקופה קצרה מאד של מכירה, ולכן יש להעריך בכמה היו הסוחרים מוכנים למכור את כל האתרוגים הללו בבת אחת במצב כמו זה.

